

EKONOMİ NOTLARI

Türkiye’de Firmaların Krediyeye Erişimi Ne Kadar Kısıtlı? Anket Sonuçlarına Dayalı Bir İnceleme

Defne Mutluer Kurul

S. Tolga Tiryaki

Özet: Bu çalışmada Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ile Dünya Bankası (WB) tarafından ortaklaşa yapılan “İş Ortamı ve İşletme Performansı Araştırması” (BEEPS) sonuçlarına dayanılarak firmaların finansmanına ilişkin unsurlar değerlendirilmektedir. Firmaların kredi piyasası ve bankacılık sektörüyle ilişkisini ortaya koyan istatistikler sergilenerek Türkiye’deki kredi piyasası talep açısından değerlendirilmiştir. Anket sorularına verilen yanıtlardan hareketle kredi kısıtı içinde olan firmaların oranı hesaplanmakta, buna ek olarak Türkiye’de firmaların krediyeye erişimini belirleyen etkenler incelenmektedir. Çalışmada, ayrıca, küresel finansal krizin firmaların finansman imkânlarını nasıl etkilediği araştırılmaktadır.

Abstract: We study the factors related to the financing of firms, using the Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) jointly conducted by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) and the World Bank (WB). A variety of statistics on the relationship between firms and banks are presented in order to examine the demand side of the credit market in Turkey. Based on survey responses, we calculate the ratio of credit constrained firms in Turkey and also investigate factors influencing firms’ access to credit. In addition, we analyse the impact of the global financial crisis on firms’ access to finance.

I. Giriş

Reel sektörün finansman yapısını anlamak üzere düzenlenen anketler firmaların bilanço verilerine dayalı bilgi kaynaklarını tamamlayıcı özellik taşımaktadır. Bu doğrultuda düzenli aralıklarla yapılan anketlerin yanı sıra firmaların belirli konulardaki değerlendirmelerine odaklanan anketler geliştirilmiştir. Bu çerçevede, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ile Dünya Bankası (WB) tarafından ortaklaşa yapılan ve “İş Ortamı ve İşletme Performansı Anketi” (BEEPS)¹ olarak adlandırılan anket, Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerindeki iş ortamının farklı

¹ Anketin İngilizce ismi “The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS)” şeklindedir. Ankete ilişkin sonuçlar için bkz. EBRD (1999, 2002) ve Fries ve diğerleri (2003).

unsurlarını çok boyutlu şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Firma bazında firma sahipleri ve üst yönetim ile yapılan anket, firmaların kuruluş ve yönetimlerine ilişkin genel özelliklerinin yanı sıra, işletmelerin altyapıları, satışları, finansmanı ile maruz kaldıkları rekabet düzeyi, yenilenmeye ilişkin çalışmaları, denetleme süreçleri, yapı izinleri, güvenlik sorunları gibi pek çok farklı konunun geniş bir yelpazede sorgulanmasına olanak tanımaktadır.

2008 yılında yapılan BEEPS anketinin sonuçları Türkiye'nin de aralarında bulunduğu yirmi dokuz ülkede firmaların iş ortamına ve performansına ilişkin önemli ipuçları içermektedir.² Araştırmanın finansman ile ilgili soruları, farklı ülkelerde firmaların krediye olan erişimlerinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı niteliğindedir.

Türkiye'de firmaların krediye erişimine yönelik bilgiler banka verilerine ve bankalarla yapılan anketlere (örneğin, TCMB tarafından üç ayda bir yapılan Banka Kredileri Eğilim Anketi; Alper ve diğerleri, 2011) dayanmaktadır. Bu çalışmada firmalara yönelik olarak yapılan BEEPS anketinin kullanılması krediye erişim açısından Türkiye'de daha önce değerlendirilmemiş bir boyut sunmaktadır. Bu doğrultuda, çalışmada, 2008 BEEPS anketinin Türkiye kısmına ilişkin sonuçları kullanılarak Türkiye'de firmaların finansman durumuna ilişkin davranışsal özelliklerinin irdelenmesi amaçlanmaktadır.

II. Anket Profili

Anketin sonuçlarına geçmeden önce, Türkiye için anketin uygulandığı firmaların genel profiline kısaca değinmek faydalı olacaktır. Türkiye'de 2008 yılı Nisan ayı ile 2009 yılı Ocak ayı arasında 1152 firmaya uygulanan anketin örneklem çerçevesi, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile TÜİK veri setlerine dayandırılmıştır. Ana sektörler itibarıyla anketin uygulandığı firmaların 903 tanesinin imalat, 13 tanesinin inşaat, 236 tanesinin ise hizmet sektöründe faaliyet gösterdiği gözlenmiştir (Tablo 1).

Anketten firmaların ölçeklerine ilişkin bilgiler de elde edilebildiğinden, ankete katılan firmaları büyüklüklerine göre sınıflandırmak mümkün olmuştur. Bu amaçla, Türkiye için KOBİ'lerin tanımı ve sınıflamasında kullanılan kriterler de gözetilerek firmalar çalışan sayısına ve satışlarına göre sınıflandırılmıştır. Ankete yanıt veren firmaların ölçeğe göre nasıl dağıldığı Tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre ölçek dağılımı, çalışan sayısı ve satış ölçütlerine göre bir miktar ayrışmakla beraber, katılımcı firmaların çoğunun küçük ve orta ölçekli olduğu görülmektedir. Tüm ölçeklerde yapılan anket sayısının yeterli miktarda olması, firmaların sonuçlarına ilişkin toplu değerlendirmelerin yanı sıra, ölçek bazında analizlerin yapılmasına uygun bir platform oluşturmakta ve dolayısıyla firma büyüklerine göre değerlendirmeler yapmayı elverişli kılmaktadır.

² İlk olarak 2002 yılında uygulanan anketin ikincisi 2005 yılında, üçüncüsü ise 2008 yılında düzenlenmiş, bu uygulamalarda anket yapılan ülke sayısı genişletilmiştir.

Tablo 1. Anketin uygulandığı firmalara ilişkin sektörel bilgiler

	Firma sayısı	Pay (%)
İmalat	903	78,4
Gıda ürünleri imalatı	162	14,1
Tekstil ürünleri imalatı	183	15,9
Giyim eşyası imalatı	121	10,5
Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı	118	10,2
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	37	3,2
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	110	9,5
Ana metal sanayi	16	1,4
Fabrikasyon metal ürünleri imalatı	35	3,0
Makine ve teçhizat imalatı	35	3,0
Elektronik ürünler imalatı	10	0,9
Diğer	76	6,6
İnşaat	13	1,1
Hizmetler	236	20,5
Toptan ticaret	81	7,0
Perakende ticaret	106	9,2
Ulaşım	7	0,6
Bilgisayar ve ilgili faaliyetler	2	0,2
Diğer	40	3,5
Toplam	1152	100,0

Kaynak: EBRD-World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS).

Tablo 2'deki istihdam ölçütüne göre yapılan sınıflama kullanıldığında toplam örneklemin yüzde 58,4'ünün mikro ve küçük ölçekli firmalardan oluştuğu görülmektedir. Brown ve diğerleri (2011) de 2004-2005 yıllarında yapılan anketleri kullanarak yaptıkları çalışmada aynı sınıflamayla Doğu Avrupa ülkelerinden oluşan örnekleme firmaların ortalama olarak yüzde 71'inin, Batı Avrupa ülkelerinden oluşan örnekleme ise ortalama olarak yüzde 79'unun mikro ve küçük ölçekli olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Anketin uygulandığı firmaların büyüklükleri

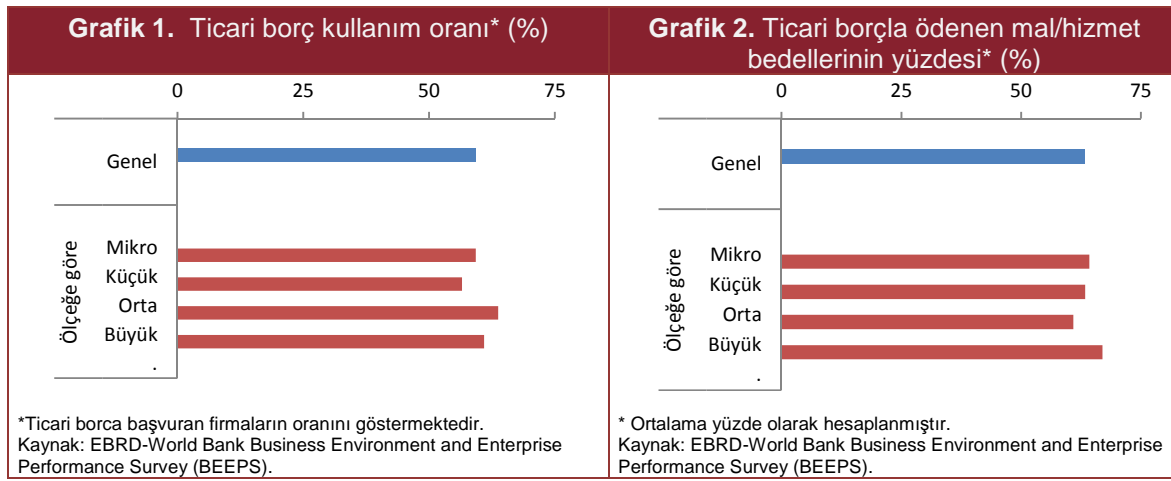
	Çalışan sayısına göre			Yıllık satışlara göre			
	Çalışan sayısı	Firma sayısı	Pay (%)	Yıllık satışlar (milyon TL)	Firma sayısı	Pay (%)	
Mikro	<10	168	14,7	Mikro	<10	171	18,4
Küçük	10-49	500	43,7	Küçük	10-49	248	26,7
Orta	50-249	324	28,3	Orta	50-249	305	32,9
Büyük	≥250	152	13,3	Büyük	≥250	204	22,0
Toplam		1144	100,0	Toplam		928	100,0

Kaynak: EBRD-World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS).

III. Firmaların finansman yapılarına ve kredi erişimine ilişkin bulgular

BEEPS anketinin firmaların finansmanına ilişkin özelliklere ayrılan bölümünde firmaların finansal yapılarının yanı sıra işletmelerin bankalar ile ilişkisi irdelenmektedir.³ Bu doğrultuda, anket sonuçlarında yalnızca firmaların kredi alma potansiyeline değil verilen teminatların koşullarına ilişkin ipuçları da bulunabilmektedir.

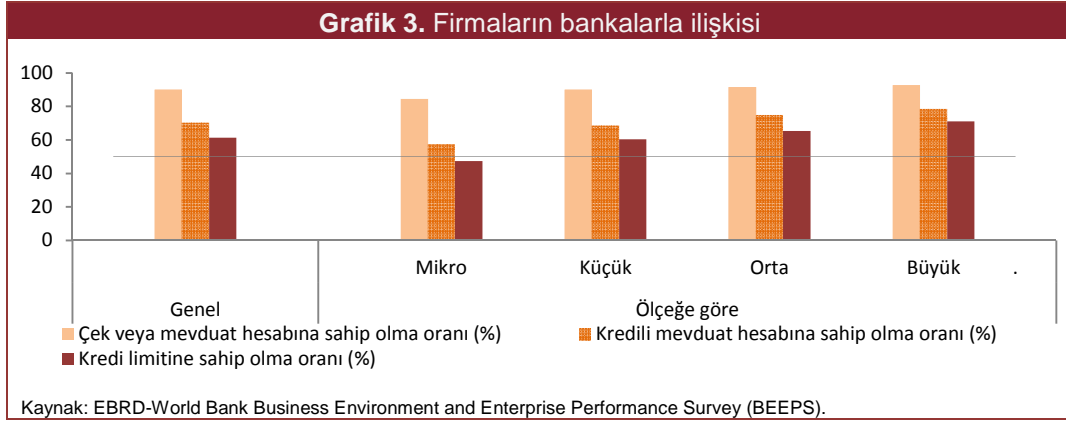
Anket sonuçları, Türkiye’de firmaların yarısından fazlasının satın aldıkları mal ve hizmetlerin bedelini vadeli olarak ödemek suretiyle ticari borç kullandığını göstermektedir (Grafik 1). Ayrıca, firmaların mal ve hizmet bedellerinin yarısından fazlasının ticari borçla ödendiği gözlenmektedir (Grafik 2). Öte yandan, ticari borca başvuranların yüzdesi ile ticari borçla ödenen mal ve hizmet bedellerinin oranında firma ölçeğine⁴ göre önemli bir ayrışma görülmemektedir.

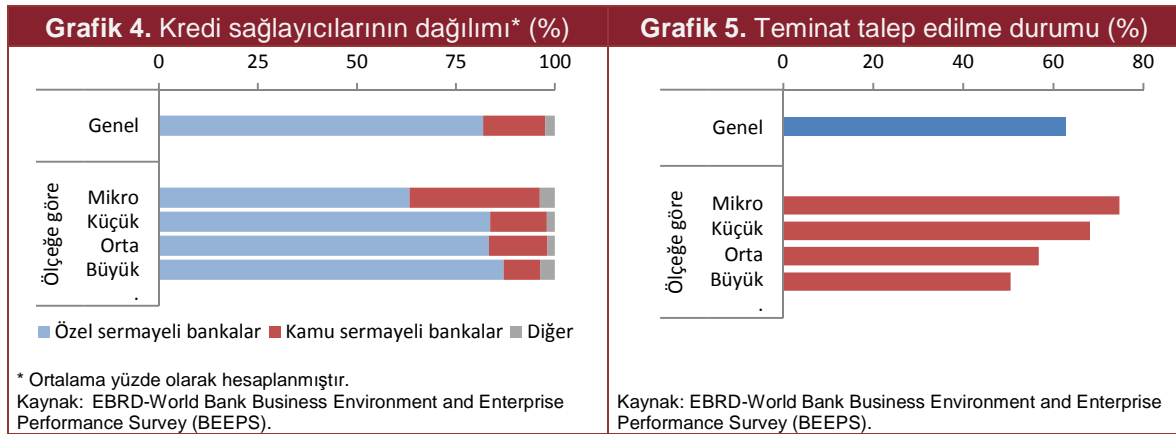
Firmaların bankalarla ilişkisini daha net ortaya koymak adına ankette firmalara birçok soru yöneltilmiştir. Bunlardan ilki, firmaların çek veya mevduat hesabına sahip olup olmaması ile ilgilidir. Beklendiği gibi, firmaların büyük çoğunluğunun bankalar nezdinde bu tip hesapları olduğu görülmektedir (Grafik 3). Kredili mevduat hesabına sahip olma oranı yüzde 70,3, kredi limitine sahip olma oranı yüzde 61,4 olarak çıkmıştır. Kredili mevduat hesabına ve kredi limitine sahip olma oranlarının firma ölçeği ile birlikte artması küçük ölçekli firmaların kredi kısıtlarının daha fazla olabileceğini ima etmektedir. Diğer taraftan mikro ölçekli firmaların yarısından fazlasının kredi limitine sahip olmadığı göze çarpmaktadır.

³ Ayyagari ve diğerleri (2012) bu bölümde incelenen değişkenler de dâhil olmak üzere gelişmekte olan ülkelerdeki firmaların ayırıcı özellikleri üzerine kapsamlı bir inceleme sunmaktadır.

⁴ Firma ölçeğine ilişkin yapılan analizlerde çalışan sayısına göre sınıflama kullanılmıştır. Analizler yıllık satış kriterine göre de tekrarlanmış olup sonuçlar bir miktar farklılaşmakla beraber genel itibarıyla tutarlı olduğundan çalışmada sadece çalışan sayısına göre yapılan sınıflamaya ilişkin sonuçlar sunulmaktadır.

Krediyi sağlayan banka gruplarına göre incelendiğinde, kredilerin yüzde 81,9 gibi büyük çoğunluğunun özel sermayeli bankalar kanalıyla verildiği görülmektedir (Grafik 4).⁵ Firma ölçeğine göre değerlendirildiğinde, kamu sermayeli bankaların özellikle mikro ölçekli firmalar için daha önemli bir kaynak olduğu görülmektedir. Ölçek büyüdükçe, özel sermayeli bankaların payının da arttığı gözlenmektedir.

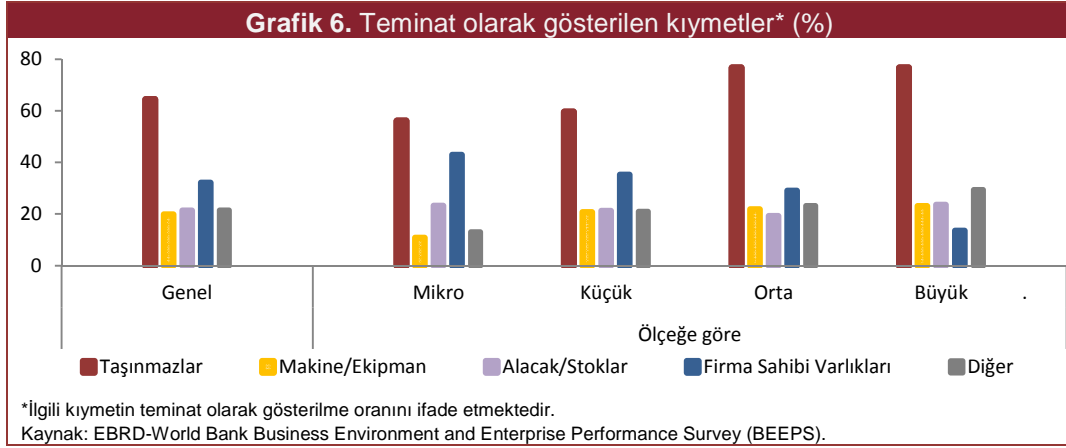
Anket firmaların kredi alma sürecinde kendilerinden istenen teminatlara ilişkin bilgiler de sunmaktadır. Buna göre ilk olarak, firmalara son aldıkları kredi için teminat istenip istenmediği sorulmaktadır (Grafik 5). Verilen yanıtlar son alınan krediler söz konusu olduğunda firmaların yüzde 62,9'undan teminat istendiğini göstermektedir. Sonuçlar firmaların büyüklüğünün bankaların teminat istemesinde önemli bir kriter olduğunu ortaya koymakta olup ölçek büyüdükçe teminat istemede daha esnek olduğu görülmektedir. Öyle ki, mikro ölçekli firmaların yüzde 74,7'sinden teminat istenirken, büyük ölçekli firmaların yalnızca yüzde 50,5'inden teminat istendiği gözlenmiştir.

Ankette ayrıca firmanın en son kullandığı kredi için bankaya gösterilmiş olan teminatın niteliği de sorulmaktadır. Gösterilen teminat türlerine verilen yanıtlar, en çok tercih edilen teminat türünün firmanın taşınmazları olduğunu göstermektedir (Grafik 6). İkinci sırada firma sahiplerinin

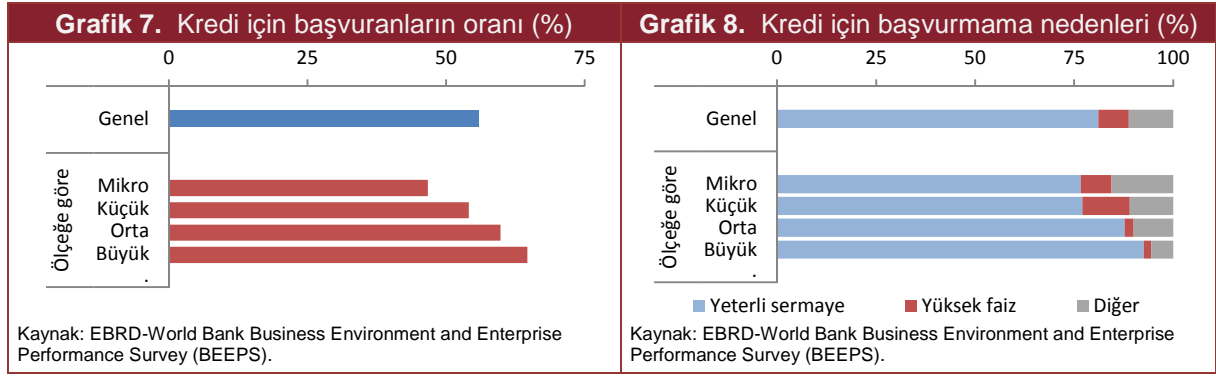
⁵ Bankacılık sektörünün verilerine göre özel bankaların ticari kredilerdeki payı BEEPS anketinin uygulandığı Nisan 2008-Ocak 2009 döneminde ortalama yüzde 80 olarak gerçekleşmiştir. Bu karşılaştırma, anketin verilerinin bankacılık sektörünün verileriyle tutarlı olduğunu göstermekte ve dolayısıyla anketin temsil gücünün yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

varlıkları yer alırken, özellikle mikro ölçekli firmalarda bu tür teminatların büyük ölçekli firmalara nazaran daha önemli oldukları göze çarpmaktadır. Firma ölçeği büyüdükçe, firma sahiplerinin varlıklarının teminat gösterilme durumu azalmaktadır. Ölçeğin büyümesiyle kurumsallaşmanın daha önemli olduğu düşünüldüğünde bu beklenen bir sonuçtur.

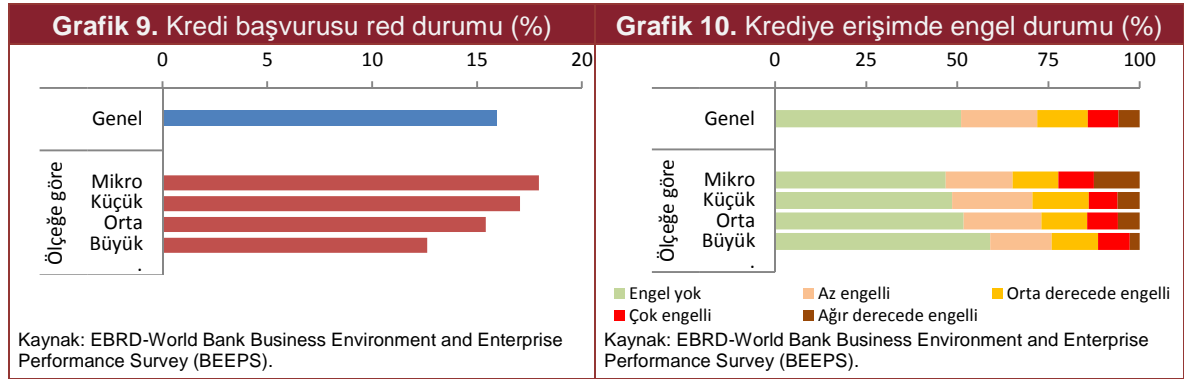
Öte yandan, genel olarak gösterilen teminatın değerinin kullanılan kredinin yaklaşık olarak yüzde 100'ü oranında yoğunlaştığı görülmektedir. Firma ölçeğine göre ise söz konusu teminat/kredi oranı mikro ölçekli firmalarda yüzde 121, küçük ölçekli firmalarda yüzde 92, orta ölçekli firmalarda yüzde 95, büyük ölçekli firmalarda ise yüzde 67 düzeyindedir.

Firmalara son mali yıl içerisinde kredi almak üzere başvuru yapıp yapmadıkları sorulduğunda, firmaların yarısından fazlasının başvuru yaptığı görülmüştür (Grafik 7). Bu oranın firma ölçeği büyüdükçe daha arttığı görülürken, mikro ölçekli firmalarda oran yüzde 50'nin altında kalmıştır. Bu noktada başvuru yapmayan firmaların başvurmama nedenleri oldukça önem taşımakta, firmanın krediye ihtiyaç duymadığından mı yoksa krediye erişim engellerinden mi kredi başvurusunda bulunmadığını ayırtırmak gerekmektedir. Bu nedenle, kredi talep etmeyen firmalara neden kredi başvurusu yapmadıkları sorulmuştur. Sonuçlar, krediye başvurmama durumunun ardında genelde firmaların yeterli sermayelerinin bulunmasının yattığını gösterirken, faizlerin yüksek olması durumu firmaların sadece yüzde 7,7'si için kısıt oluşturmaktadır (Grafik 8). Firma ölçeğine göre incelendiğinde, sermayenin yeterli olması büyük ölçekli firmalar için daha yaygın şekilde verilen bir cevap olurken, kredi faizlerinin yüksek olmasının küçük ölçekli firmaların kredi başvurularında daha önemli bir kısıt olduğu görülmektedir. Ancak, ihtiyacı olduğu halde kredi başvurusunda bulunmama konusunda küçük ölçekli firmaların büyük ölçekli firmalara kıyasla daha sıklıkla faiz oranlarının yüksek olmasını neden göstermesinin, temelde bankaların küçük ölçekli firmalara kredi vermeye sadece daha yüksek faiz oranlarıyla razı olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Krediye erişimle ilgili önemli göstergelerden biri de kuşkusuz firmaların kredi başvurularına ilişkin red durumlarıdır. Grafik 9, kredi başvurusu reddedilen firmaların yüzdelerini göstermektedir. Buna göre, büyük çoğunluğun kredi taleplerinin kabul edildiği gözlenirken, firma ölçeği büyüdükçe kredi başvurusunun kabul edilme oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Son olarak firmaların krediye erişim konusundaki algılamalarını daha iyi anlamak üzere, firmalara krediye erişimin engelli olup olmadığı, engel varsa ne derece olduğu sorulmuştur. Verilen yanıtlara göre, firmaların yaklaşık yarısının krediye erişimlerinde engel bulunmadığını beyan ettiği gözlenmiştir (Grafik 10). Firma ölçeği büyüdükçe krediye erişim konusunda engel yok diyenlerin oranının arttığı görülmektedir.

IV. Firma Ölçeği ve Kredi Kısıtı

Brown ve diğerleri (2011) çalışmalarında, BEEPS anketinin sonuçlarını kullanarak Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinde kredi arzına ve kredi talebine ilişkin bulguları karşılaştırmıştır. Bu çerçevede firmaların finansman ihtiyaçları, kredi başvuru süreçleri ile krediye ne derece erişimlerinin olduğuna ilişkin anket sonuçlarını analiz etmişlerdir. Çalışmamızın bu bölümünde benzer analizi Türkiye özelinde tekrarlayarak, firmaların ne derece kredi kısıtı altında faaliyet gösterdiğinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna ek olarak, aynı analiz firma ölçeği bazında yapılarak, firma ölçeği büyüdükçe kredi kısıtına maruz kalınmasının azalıp azalmadığı araştırılmıştır.

Bu doğrultuda anket yanıtlarından yola çıkılarak, firmalar kredi başvurusunda bulunan ve bulunmayan olarak ikiye ayrılmıştır. Sonrasında kredi başvurusunda bulunanlar, reddedilen ve

kabul edilen şeklinde sınıflandırılmıştır. Krediyeye başvurmamayanlar ise, kredi gereksinimi olmayanlar ve kredi almak konusunda ümitsiz olanlar şeklinde kendi içlerinde iki farklı kategoride değerlendirilmiştir. Bu şemayla, firmaların ne kadarının krediyeye gereksinimi olduğunu, ne kadarının krediyeye erişiminin olduğunu oldukça pratik şekilde ayırtırmak mümkün olmaktadır.

İlgili şema Tablo 3’de sunulmuş olup, sonuçlar firmaların yüzde 36’sının kendi finansman imkânlarından dolayı krediyeye gereksinim duymadığını, yüzde 55’inin ise krediyeye başvurduğunu göstermektedir. Krediyeye başvuran firmaların yüzde 84’ünün (toplam firmaların yüzde 46’sının) kredi başvurusu kabul edilirken, yüzde 16’sının (toplam firmaların yüzde 9’unun) başvurusu reddedilmiştir. Oluşturulan çerçeveden yola çıkarak, firmaların ne kadarının kredi kısıtı altında olduğu, kredi için başvurup reddedilenlerin yüzdesi ile krediyeye ihtiyacı olsa dahi bir takım nedenlerden dolayı kredi almak hususunda ümitsiz olup kredi için başvurmamayanların yüzdesinin toplamı alınmak suretiyle hesaplanmıştır. Buna göre sonuçlar, firmaların yüzde 17’sinin kredi kısıtı altında olduğunu göstermektedir.

Tablo 3. Firmaların kredi ihtiyacı ve krediyeye erişimine ilişkin özet tablo

Genel toplam (tüm firmalar)			
Toplam firma sayısı			
1133			
Yüzde			
100,0			
Krediyeye başvuranlar		Krediyeye başvurmamayanlar	
Toplam firma sayısı		Toplam firma sayısı	
626		507	
Yüzde		Yüzde	
55,3		44,7	
Kabul edilenler	Reddedilenler	Gereksinimi olmayanlar	Ümidi olmayanlar
Toplam firma sayısı	Toplam firma sayısı	Toplam firma sayısı	Toplam firma sayısı
526	100	411	96
Yüzde	Yüzde	Yüzde	Yüzde
46,4	8,8	36,3	8,5

Kaynak: EBRD-World Bank Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS).

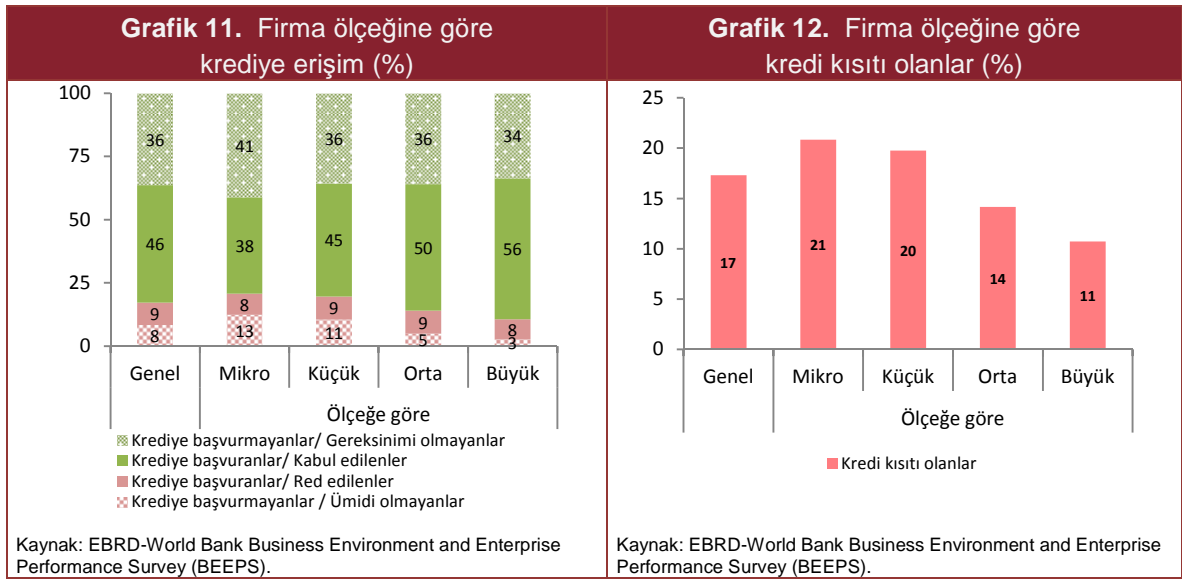
Türkiye’de firmaların kredi ihtiyacı ve krediyeye erişimine dair bu istatistikleri uluslararası kapsamda değerlendirmek amacıyla Türkiye verilerini Doğu Avrupa ve Batı Avrupa örnekleriyle karşılaştırmak faydalı olacaktır. Brown ve diğerlerinin (2011) çalışmasına göre krediyeye ihtiyacı olmayan firmaların oranı Doğu Avrupa ülkelerinde yüzde 30,3, Batı Avrupa ülkelerinde ise yüzde 37,5’tir. Yazarların da değindiği gibi, kredi başvurularının reddedilme oranı Doğu Avrupa ile Batı Avrupa arasında belirgin şekilde ayrılmıyor olsa da (sırasıyla, yüzde 2,5 ile yüzde 1,6), ümitsizlikten ötürü kredi ihtiyacı olmasına rağmen krediyeye başvurmamayanların oranı Doğu Avrupa’da yüzde 19,7, Batı Avrupa’da ise yüzde 7,5 oranındadır. Buna göre, yukarıda bahsedilen şekilde Türkiye için yüzde 17 olarak hesaplanan kredi kısıtı oranı Doğu Avrupa ülkelerinde yüzde 22,2, Batı Avrupa ülkelerinde ise yüzde 9,1 oranındadır.

Bir başka çalışmada, Kuntchev ve diğerleri (2013) Dünya Bankası tarafından uygulanan İşletme Anketleri’ni kullanarak 116 gelişmekte olan ülkede firmaların büyüklükleri ile kredi kısıtları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yazarların bulguları küçük ve orta ölçekli firmaların krediyeye erişim

açısından büyük ölçekli firmalara kıyasla daha kısıtlı olduğunu ortaya koymuştur. Yazarların incelediği gelişmekte olan ülkelerde küçük ve orta ölçekli firmalar işletme sermayesi ve yatırım harcamalarını ağırlıklı olarak ticari kredi ve resmi olmayan finansman kaynaklarıyla karşılamaktadır. Yazarlar ayrıca, firmaların işgücü verimliliğinin ve ülkenin finansal derinleşme seviyesinin krediye erişim ile pozitif ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir.

Türkiye’de firma ölçeği ve kredi imkânları arasındaki ilişkiyi görmek açısından, kredi ihtiyacı ve krediye erişim ayrıştırması mikro, küçük, orta ve büyük ölçekli firmalar için tekrarlanmış, elde edilen sonuçlar Grafik 11 ve Grafik 12’de sunulmuştur. Buna göre firma ölçeği büyüdükçe firmaların kredi ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere kaynak bulmada daha rahat oldukları gözlenmektedir. Mikro ölçekli firmalarda kredi kısıtı yaşayan firmaların oranı yüzde 21 iken bu oran büyük ölçekli firmalarda yüzde 11 olarak hesaplanmıştır.

Kredi kısıtının firma ölçeğine göre nasıl değiştiğini ve firmaların kredi kısıtı altında olmasını belirleyen etkenlerin istatistiksel olarak incelenmesi amacıyla Tablo 4’te sonuçları özetlenen lojistik regresyon modeli tahmin edilmiştir. Yukarıda oluşturulan kredi kısıtı değişkeninin oluşturulma şekline benzer şekilde krediye erişebilme durumu değişkeni oluşturulmuştur. Krediye ihtiyacı olan firmalar içinden (krediye başvuran firmalar ile ihtiyacı olmasına karşın ümidi olmadığı için krediye başvurmamış firmaların toplamı) kredi kullanabilmiş olanlar için krediye erişebilme durumu 1 olarak belirlenmiş, kredi başvurusu reddedilen firmalar ile ümitsiz olduğu için başvurmamış firmalar için ise krediye erişebilme durumu 0 olarak tanımlanmıştır. Krediye erişebilme durumu bağımlı değişken olarak belirlenerek, firma ölçeği değişkenleri ve firma özelliklerini yansıtacak bir dizi kontrol değişkeni açıklayıcı değişken olarak seçilmiş (gecikmiş borcunun olması, denetimden geçmiş olması, ihracatçı olması) ve bir lojistik regresyon modeli oluşturulmuştur. Benzer bir yol izleyen Brown ve diğerleri (2011) farklı ülke gruplarına yönelik olarak farklı bağımlı değişkenler (örneğin, kredi ihtiyacı, ümitsiz olma durumu, reddedilme durumu) için ikili seçim modelleri tahmin etmiştir. Brown ve diğerleri açıklayıcı değişkenler olarak

bu çalışmada kullanılan değişkenlerden daha fazla sayıda değişken kullanmıştır. Benzer değişkenler Türkiye ekonomisi için de dikkate alındığında birçok aday açıklayıcı değişkenin modele dâhil edilmek için yeterli değişkenlik göstermediği sonucuna varılmıştır. Bundan ötürü bu çalışmada daha kısıtlı sayıda açıklayıcı değişken kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır.

Brown ve diğerleri (2011), Doğu Avrupa ülkelerini ve Batı Avrupa ülkelerini ayrı ayrı toplulaştırarak, sırasıyla, kredi ihtiyacı, ümitsiz olma durumu ve kredi başvurusunun reddedilme durumu değişkenlerini probit modeliyle tahmin etmiştir. Yazarlar tarafından kullanılan açıklayıcı değişkenler bizim kullandığımız denetimden geçmiş olma ve ihracatçı olma değişkenlerini de içermektedir. Yazarların bulgularına göre firmanın küçük ölçekli (mikro ölçekli olanlar da dahil) olması firmanın kredi ihtiyacı içinde olma ihtimalini azaltmakta, firmanın ümitsiz olma ihtimalini artırmakta, kredi başvurusunun reddedilme ihtimalini yükseltmektedir. Bu bulgular (kredi başvurusunun reddedilme durumu hariç) Doğu Avrupa örneklemini için daha güçlüdür. Doğu Avrupa'daki ihracatçı firmalar ihracatçı olmayanlara kıyasla daha yüksek oranda kredi ihtiyacı içinde olup, bu firmaların kredi başvuruları daha düşük olasılıkla reddedilmektedir. Batı Avrupa'da ise ihracatçı firmaların ümitsizlikten ötürü krediye başvurmama ihtimali ihracatçı olmayan firmalara kıyasla daha düşüktür. Firmanın bağımsız bir denetçi tarafından denetlenme durumu ise kredi ihtiyacı için belirleyici olmazken, Doğu Avrupa ülkelerinde ümitsizlikten ötürü krediye başvurmama ihtimalini azaltmakta, Batı Avrupa ülkelerinde ise kredi başvurusunun reddedilme ihtimalini azaltmaktadır.

Tablo 4. Krediye erişebilme durumunu belirleyen etkenler

Lojistik Regresyon Modeli		Gözlem sayısı=699		
Krediye Erişebilme Durumu	Göreceli olasılıklar oranı	Standart Sapma	P-değeri	Sonuç
Firma ölçeği (Mikro)	-	-	-	-
Firma ölçeği (Küçük)	1.142	0.301	0.613	H0 reddedilemez
Firma ölçeği (Orta)	1.808	0.534	0.045	**
Firma ölçeği (Büyük)	2.830	1.076	0.006	*
Gecikmiş borcunun olması	0.323	0.075	0	*
Denetimden geçmiş olma	1.373	0.259	0.093	***
İhracatçı olma	1.838	0.365	0.002	*
Sabit	1.599	0.426	0.078	***

Firma ölçeğinin ilk düzeyi referans grup olarak alınmıştır.
Ho: Değişkenin modele katkısı önemsizdir.
* Ho $\alpha=0.01$ anlamlılık düzeyinde red
** Ho $\alpha=0.05$ anlamlılık düzeyinde red
*** Ho $\alpha=0.10$ anlamlılık düzeyinde red

Tablo 4'te özetlenen sonuçlar yukarıdaki betimsel analizde ortaya çıkan bulguları desteklemekte, aynı zamanda Brown ve diğerlerinin (2011) Doğu ve Batı Avrupa ülkeleri için, Kuntchev ve diğerlerinin (2013) ise 116 gelişmekte olan ülke için ortaya koydukları bulgularla paralellik sergilemektedir. Buna göre, Türkiye anketi kullanılarak yapılan tahminlerde firmanın ölçeği büyüdükçe firmaların krediye erişim olasılığı artmaktadır. Tahmin edilen göreceli olasılıklar oranı (odds ratio), mikro ölçekli firmalar temel alındığında, diğer ölçekli firmaların krediye erişebilme ihtimalinin mikro ölçekli firmalara kıyasla kaç kat olduğunu göstermektedir. Örneğin, orta ölçekli firmaların krediye erişebilme ihtimali mikro ölçekli firmaların krediye erişebilme

ihtimalinin 1,8 katıdır. Benzer şekilde, büyük ölçekli firmaların krediye erişebilme ihtimali mikro ölçekli firmaların krediye erişebilme ihtimalinin 2,8 katıdır. Tahmin sonuçlarına göre, mikro ölçekli firmalar ile küçük ölçekli firmalar arasında krediye erişebilme ihtimali açısından istatistiksel olarak bir farklılık tespit edilmemiştir.

Türkiye anketi kullanılarak elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde Tablo 4'teki bulguların finansal politika tasarımı açısından önemli yansımaları olabileceği ortaya çıkmaktadır. Mikro ve küçük ölçekli firmaların krediye erişimi orta ve büyük ölçekli firmalara kıyasla belirgin şekilde kısıtlı bulunmaktadır. Şeker ve Correa (2010), Türkiye'de küçük ve orta ölçekli firmaların büyümesini inceledikleri çalışmalarında, Türkiye'de orta ölçekli firmaların gerek diğer ölçekli firmalara kıyasla gerekse Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerinde benzer ölçekteki firmalara kıyasla daha düşük oranda büyüdüğünü ortaya koymuştur. Yazarlar ayrıca, başta finansmana erişim olmak üzere genel olarak ülkedeki yatırım ortamının firmaların büyüme imkânları açısından belirleyici olduğu sonucuna varmıştır. Küçük ve orta ölçekli firmaların özellikle istihdamdaki yüksek payı düşünüldüğünde bu ölçekteki firmaların krediye erişimindeki belirgin engellerin kaldırılmasına yönelik yürütülecek politikaların ülkenin potansiyel üretim ve istihdam düzeyini artıracığı düşünülebilir.

Krediye erişebilme durumunu belirleyen diğer etkenler firmanın gecikmiş borcunun olması, firmanın bağımsız denetimden geçmiş olması ve firmanın ihracatçı olmasıdır. Firmanın kredi ya da vergi borcunu ödeyemeyecek ölçüde finansal sıkıntı içinde olması, doğal olarak kredi verecek banka açısından kredi riskinin yükselmesi ve dolayısıyla bankanın kredi açma konusunda isteksiz davranması anlamına gelmektedir. Sonuçlar, firmanın vadesi üç aydan fazla geçmiş kredi veya vergi borcunun bulunmasının krediye erişim ihtimalini yüzde 67,7 oranında (= $1 - 0,323$) azalttığını ortaya koymaktadır.

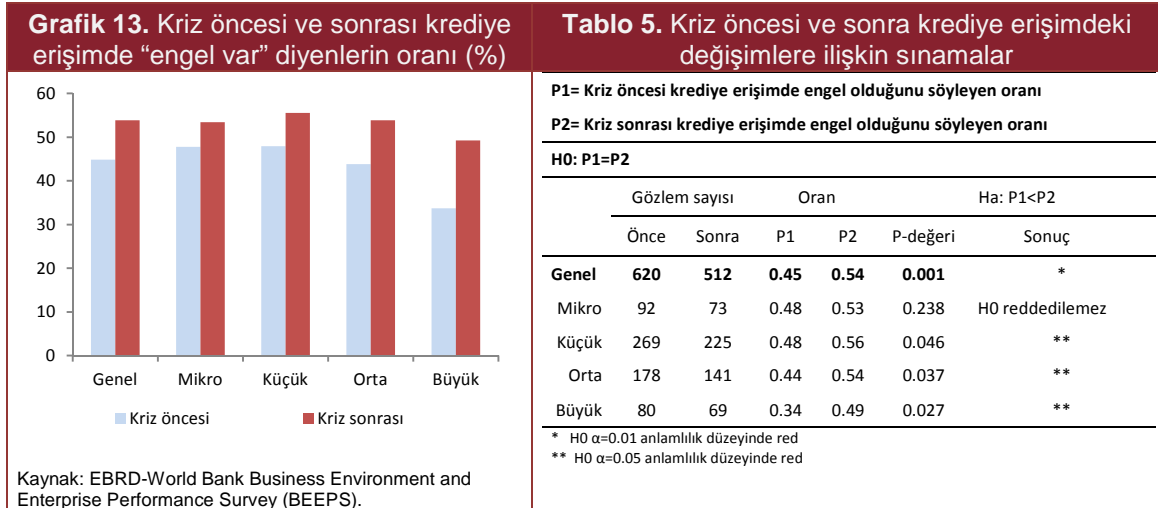
Diğer taraftan, firmanın bağımsız bir denetim kuruluşu tarafından denetlenmiş olması krediye erişim ihtimalini 1,37 katına çıkarmaktadır. Firmanın muhasebe hesaplarının şeffaf bir şekilde denetimden geçmiş olması firmanın güvenilir ve kurumsal bir yapıya sahip olduğuna işaret etmektedir. Banka ile firma arasındaki bilgi asimetrisinden kaynaklanabilecek ahlaki tehlike (moral hazard) ve ters seçim (adverse selection) sorunlarını bir ölçüde azaltabildiği için firmaların bağımsız denetimden geçmeleri kredi piyasasının daha etkin şekilde işlemesine imkân verebilecektir. Nitekim, Dünya Bankası (2007) raporunda Türkiye'de bağımsız denetimden geçen firmaların oranının özellikle küçük ve orta ölçekli firmalarda uluslararası karşılaştırmalara göre düşük olduğuna değinilmektedir. Dolayısıyla, muhasebe ve denetim uygulamalarını iyileştirecek kamu politikalarının krediye erişim konusunda belirgin bir rahatlama yaratma potansiyeli bulunduğu düşünülmektedir.

Son olarak, firmanın ihracatçı olması ise krediye erişim ihtimalini 1,84 katına çıkarmaktadır. Firmanın ihracatçı olması ile krediye erişimin kolaylaşması arasındaki pozitif ilişkinin sebebinin ihracatçı firmaların bankalarla daha yakından ilişki kurma gerekliliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir. İhracat faaliyetinde bulunan firmalar ihracat bedelini bankalar

üzerinden tahsil ettikleri gibi teminat mektubu, akreditif, vs. gibi işlemlerden ötürü de bankalarla ihracatçı olmayan firmalara kıyasla daha yakın ilişki kurabilmektedir. Bundan ötürü de firma ile banka arasındaki bilgi asimetrisi, firmanın bağımsız denetimden geçtiği durumdakine benzer şekilde, bir ölçüde giderilmektedir. Bankanın firmanın faaliyetlerine ve hesaplarına daha hakim olması da bankanın firmaya kredi açma konusunda daha istekli olabilmesine imkân vermektedir.

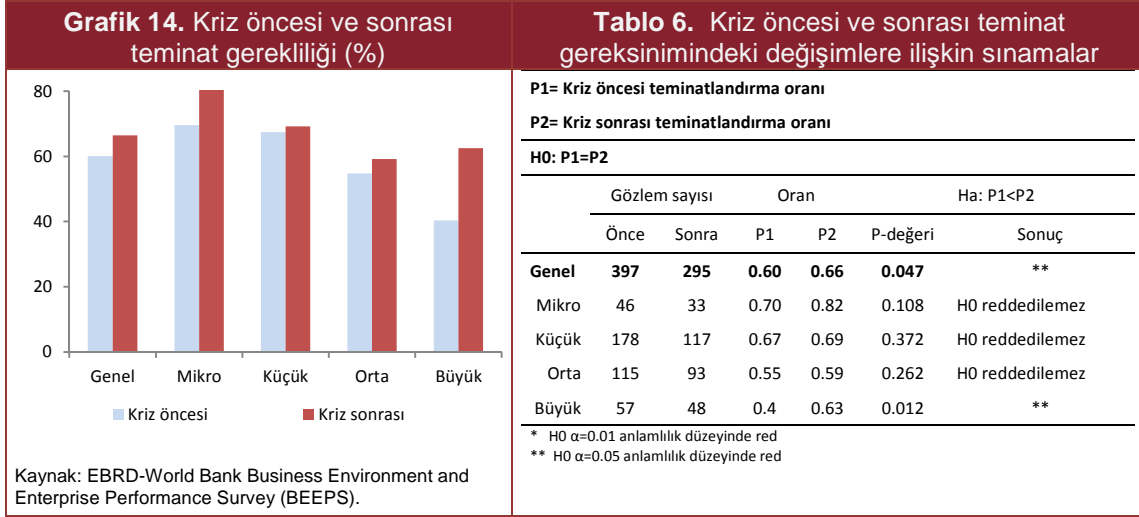
V. 2008 Yılı Küresel Krizi ve Firmaların Finansmanı

Bu bölümde, küresel krizin firmaların finansmanını nasıl etkilediğini görmek amacıyla, anketin kriz öncesi ve kriz sonrası dönemde yapılan kısımlarına dair bazı sonuçları karşılaştırılmıştır. Türkiye ayağında anket 2008 yılı boyunca farklı aylarda uygulanmıştır. Küresel kriz 2008 yılı Eylül ayından itibaren gözle görülür ve hissedilir hale geldiğinden, bu tarihten önce ve bu tarihten sonra yapılan anketlerin krediye erişimle ilgili genel özellikleri yansıtan sorulara verilen yanıtları, krizin firmaların krediye erişiminde yol açtığı sonuçları görmek açısından önemlidir.⁶ Bu çerçevede, 2008 yılı krizinin firmaların bankalarla ilişkilerine olan etkisini daha iyi görmek adına, firmaların krediye erişime ilişkin algılamalarının kriz sonrasında nasıl değiştiği incelenmiştir. Buna göre, krediye ulaşmakta engel olup olmadığını gösteren yanıtlar kriz öncesi ve sonrası dönemler için ayrıştırılmış, “krediye erişim konusunda engel var” diyenlerin oranı her iki dönem için hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar, tüm alt gruplarda firmaların krediye erişiminin zorlaştığını ima etmektedir (Grafik 13). Sonuçları teyit üzere, kriz öncesi ve kriz sonrasında krediye erişiminin engelli olduğunu söyleyen firmaların oranında değişim olup olmadığını görmek amacıyla yapılan istatistiksel test sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur. İstatistiksel sınamalar, krediye erişimin engelli olduğunu söyleyenlerin oranının krizden sonra arttığını gösterir niteliktedir.

⁶ Genel olarak incelendiğinde, kriz öncesi (628 firma) ve kriz sonrası (524 firma) yapılan anket sayılarının yapılan analiz için yeterli olduğu gözlenmiştir. Söz konusu analizi yapmak için, anket uygulamalarının zamanlamasının rastgele olması veya başka bir ifadeyle kriz öncesi ve kriz sonrası anket yapılan firmaların temel özelliklerinin (örneğin sektörel dağılımının) benzer olması gibi bir varsayım yapılması gerekmektedir. Bu anlamda kriz öncesi ve sonrası yapılan anketlerin ölçek bazında da dengeli biçimde dağılımı olması, karşılaştırma yapılabilmesini mümkün kılmıştır.

Krizin teminat gerekliliğine etkisi Grafik 14'de sunulmaktadır. Buna göre kriz sonrasında daha fazla firmadan teminat istendiği görülmektedir. İstatistiksel test sonuçları, tüm firmalar için bakıldığında, teminat isteme durumunda kriz sonrasında artış olduğunu gösterirken, ölçek bazında incelendiğinde bu durumun büyük ölçekli firmalar için geçerli olduğunu ima etmektedir (Tablo 6). Diğer ölçeklerde istenen teminatın değişiklik göstermemesinin kriz öncesinde de bu firmaların yüksek teminat talep ediliyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

VI. Sonuç

Firmaların kredi piyasasıyla olan ilişkisi, para politikasının iktisadi faaliyeti etkileme kanalları üzerinde önemli etkiye sahiptir. Dolayısıyla, firmaların kredi talebi ve krediye erişimin önündeki engeller, para politikasının kredi kanalının etkinliğine dair daha kapsamlı bilgiye sahip olabilmek açısından önem arz etmektedir. Ayrıca, para politikasının kredi kanalı sektörel ayırmda veya firma büyüklüğü ayırmda farklı ölçülerde etkili olabilmektedir. Bu çalışmada firmaların krediye erişiminin ne ölçüde kısıtlı olduğu öne çıkarılarak bir değerlendirme yapılmış olduğundan, söz konusu kısıtların firma ölçeği boyutunda ele alınması daha makul bulunmuştur.

Çalışmada firmaların kredi ihtiyacı ve krediye erişimine ilişkin özet istatistikler oluşturulmuştur. Buna göre, tüm firmaların yüzde 55'inin krediye başvurduğu, oluşturulan kredi kısıtı göstergesine göre tüm firmaların yüzde 17'sinin kredi kısıtı altında olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, kredi kısıtının firma ölçeğine göre ters orantılı olduğu da önemli bulgular arasındadır. Çalışmanın son kısmında ise, küresel finansal krizin krediye erişim konusunda nasıl bir etkide bulunduğu incelenmiştir. Buna göre kriz sonrası dönemde krediye erişimdeki kısıtlar artmış ve teminat gerekliliğinde sıkılaştırma gözlenmiştir.

Kaynakça

- Alper, K., D. Mutluer Kurul, R. Karaşahin ve H. Atasoy (2011). "Arzın Merkezine Seyahat: Bankacılarla Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Bilgilerle Türk Bankacılık Sektörünün Davranışı," Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Çalışma Tebliği, No.11/24, Kasım 2011.
- Ayyagari, M., A. Demirguc-Kunt ve V. Maksimovic (2012). "Financing of Firms in Developing Countries," World Bank Policy Research Working Paper, No.6036, April 2012.
- Brown, M., S. Ongena, A. Popov ve P. Yeşin (2011). "Who Needs Credit and Who Gets Credit in Eastern Europe?" *Economic Policy*, 26(65), pp.93-130, January 2011.
- Dünya Bankası (2007). Türkiye Yatırım Ortamı Değerlendirmesi, Cilt II, 21 Eylül 2007, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271231892r5971.Turkiye_Yatirim_Ortami_Degerlendirmesi_Cilt_2.pdf.
- EBRD-World Bank Business Environment and Enterprise Performance Surveys (BEEPS), 2008.
- European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 1999, London, EBRD.
- European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 2002, London, EBRD.
- Fries, S., T. Lysenko ve S. Polanec (2003). "The 2002 Business Environment and Enterprise Performance Survey: Results from a Survey of 6100 Firms," European Bank for Reconstruction and Development Working Paper, No.84.
- Kuntchev, V., R. Ramalho, J. Rodríguez-Meza ve J.S. Yang (2013). "What Have We Learned from the Enterprise Surveys Regarding Access to Credit by SMEs?" World Bank Policy Research Working Paper, No.6670, October 2013.
- Şeker, M. ve P.G. Correa (2010). "Obstacles to Growth for Small and Medium Enterprises in Turkey," World Bank Policy Research Working Paper, No.5323, May 2010.

Ekonomi Notları, ekonomik gelişmelere dair tartışmalara zamanlı bir katkıda bulunmak ve TCMB bünyesinde Türkiye ekonomisi ve para politikası üzerine yapılan çalışmaların sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak amacıyla hazırlanan bir yayındır. Burada sunulan görüşler tamamıyla yazarlara aittir, dolayısıyla TCMB'nin ya da çalışanlarının görüşlerini temsil etmeyebilir. Bu seri Yusuf Soner Başkaya'nın editörlüğünde yayımlanmaktadır. Burada yer alan metnin tamamının başka bir yerde yayımlanabilmesi için TCMB'den yazılı izin alınması gerekmektedir. Görüş ve öneriler için:

*Editör, Ekonomi Notları, TCMB İdare Merkezi, İstiklal Cad, No: 10, Kat:15, 06100, Ulus/Ankara/Türkiye.
E-mail: ekonomi.notlari@tcmb.gov.tr*